

იმოჯენი (Imogen) თუ ინოჯენი (Innogen)
(შექსპირის *ციმბელინის* ოქსფორდული გამოცემის ერთი
კონიექტურის შესახებ)

ელგუჯა ხინთიბიძე

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პროფესორი*

რეზიუმე: უკანასკნელი ათწლეულის რუსთველოლოგიური მეცნიერების ერთი უმთავრესი სიახლე – იმის გამოვლენა, რომ *ვეფხისტყაოსნის* ელური ნესტანისა და ტარიელის სიყვარულის ამბავი სიუჟეტურ წყაროდაა გამოყენებული XVII საუკუნის დასაწყისის დიდ ინგლისურ დრამატურგიაში – ჟურნალ „ქართველოლოგის“ პუბლიკაციების პერმანენტულ საკითხად იქცა („ქართველოლოგი“ №14; 15; 16; 19; 20). ამ პუბლიკაციებში გამოკვეთილმა ერთმა თეზამ, *ვეფხისტყაოსნის* ნესტან–დარეჯანისა და შექსპირის *ციმბელინის* მთავარი პერსონაჟის მხატვრული სახეების პარალელების კვლევამ იმ სიმბოლიკაზე დამაფიქრა, რომელსაც დიდი ინგლისელი დრამატურგი ზოგიერთ შემთხვევაში თავის პერსონათა სახელების შერჩევასას მიმართავდა. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია *ციმბელინის* პროტაგონისტის, მეფის ერთადერთი ასულის იმოჯენის სახელი. ამ სახელის სიმბოლური დატვირთვის ინტერპრეტირებას და თხზულების ზოგიერთ გამოცემაში სახელ *იმოჯენის* სხვა ფორმით – *ინოჯენით* შეცვლის მიზანშეწონილობის კვლევას ეძღვნება წინამდებარე ნაშრომი.

საკვანძო სიტყვები: *ვეფხისტყაოსანი, ციმბელინი, იმოჯენი, ინოჯენი*

საკითხის დასმისათვის. უკანასკნელი ათწლეულის ჩემი სამეცნიერო ინტერესი უპირატესად ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტის XVII საუკუნის ინგლისურ დრამატურგიაში სიუჟეტურ წყაროდ გამოყენების გამოვლენასა და არგუმენტირებაში გამოიკვეთა. ამ კვლევა-ძიების დღევანდელ ეტაპზე ნესტანისა და ტარიელის ვეფხისტყაოსნისეული რომანის შექსპირის ციმბელინში თემატურ და სიუჟეტურ წყაროდ გამოყენების არგუმენტირებამ ინგლისური პიესის ქალი პროტაგონისტის – იმოჯენის¹ და მისი რუსთველისეული პროტოტიპის – ნესტანის მხატვრული სახეების ურთიერთმიმართებაზე დამაფიქრა.

ევროპულ ლიტერატურათმცოდნეობაში ციმბელინის გარშემო შექმნილმა სამეცნიერო ლიტერატურამ იმთავითვე ამ პერსონაჟის სახელის პრობლემა გამოკვეთა. ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა მთელი საუკუნის უწინარეს მსჯელობდა ამ პრობლემაზე [18] და მიუთითებდა, რომ შექსპირის თხზულებათა პირველი სრული კრებულის გამოცემაში (First Folio, 1623 წ.) დამკვიდრებული სახელის Imogen-ის უწინარეს ამ პერსონაჟის სახელს შექსპიროლოგიური დოკუმენტები სხვაგვარი ფორმით (Innogen) იმოწმებენ. ამ პრობლემამ ჩემი ყურადღება მიიპყრო იმოჯენისა და ნესტანის მხატვრული სახეების პარალელების შესწავლის თვალსაზრისითაც.

პრობლემის არსი. ფიქრობენ, რომ სახელი *იმოჯენი* (Imogen), რომელიც ინგლისურ ონომასტიკაში სხვადასხვა ფორმით გვხვდება (Imogen, Imogene, Imogine, Imogenia, Imojean, Imojeen, Emogen, Emogene), ირლანდიური და კელტური წარმოშობისაა; იგი კელტური სახელიდან -

¹ ციმბელინის მთავარი პერსონაჟის სახელი *Imogen-ი* დღეისათვის არსებულ ერთადერთ ქართულ თარგმანში სახელდებულია როგორც *იმოჯინი* [22]. რუსული თარგმანი გვთავაზობს ფორმას *Имогена* [21]. ჩემს გამოკვლევებში იკითხება *იმოჯენი* [32; 33]. თანამედროვე ინგლისური გამოთქმით ეს სახელი გამოითქმის როგორც *იმეჯინ//იმეჯენ* ('ima, dʒin//'ima, dʒen) [9].

Innogen უნდა იყოს ნაწარმოები. ეს უკანასკნელი კი გალიური Inghean (გოგონა, ქალიშვილი) ფორმიდან უნდა მომდინარეობდესო. მიჩნეულია ასევე, რომ ამ სახელმა (Imogen) რაღაც შინაარსობრივი გააზრება შეიძინა შექსპირის პიესაში *ციმბელინი*; აგრეთვე ვალტერ სკოტის XIX საუკუნის მეორე ათეულში შექმნილ ნოველაში „The Heart of Midlothian“.

შექსპირის *ციმბელინის* პერსონაჟის სახელი Imogen-ი რომ იმ საისტორიო ქრონიკებიდან იღებს სათავეს, რომლის ბაზაზეცაა შექმნილი ეს პიესა, ამაზე XVIII საუკუნეში იყო მითითებული (Malone, *Variorum*, vol. I, 1778). მართლაც, მიჩნეულია, რომ ბრიტანეთის მეფე ციმბელინის ამბავს შექსპირი იცნობს რაფაელ ჰოლინშედის *ქრონიკებიდან*, რომელიც XVI საუკუნეში რამდენიმეჯერ იყო გამოქვეყნებული (1577წ., 1587წ.). ამავე ისტორიით, ბრიტანეთის მეფე ბრუტის (Brute) ცოლს, ბრიტანეთის ისტორიულ დედოფალს, სახელად ერქვა Innogen-ი. *ციმბელინის* ტექსტის ერთ-ერთი პირველი მეცნიერ-კომენტატორი და გამომცემელი Horace Howard Furness-ი ეთანხმება Malone-ის აზრს, რომ შექსპირს შესაძლებელია სახელი Innogen-ი *ციმბელინში* გადმოეტანა ჰოლინშედის ქრონიკებიდან, მით უმეტეს, რომ იგი ამავე ფორმით (Innogen) შექსპირის სხვა პიესაშიც (*აურზაური არაფრის გამო*) დასტურდება. ის ფაქტიცაა დამოწმებული, რომ, მოღწეული ჩანაწერების მიხედვით, *ციმბელინის* თეატრალური წარმოდგენის ყველაზე ძველი მხილველი (1611 წელი) სიმონ ფორმანი (Simon Forman) ამ პერსონაჟს Innogen-ის სახელით მოიხსენიებს. გამომცემელ-კომენტატორი მიიჩნევს, რომ *ციმბელინის* პირველ ბეჭდურ გამოცემაში, ე. წ. *პირველ ფოლიოში*, შეცდომაა, რომელიც იმის მიერ უნდა იყოს დაშვებული, ვინც დასაბეჭდად მოამზადა *ციმბელინის* ტექსტი. ისიცაა მითითებული, რომ სახელი Innogen-ი გარკვეულ მინიშნებას იძლევა სიტყვაზე Innocence, რაც *უდანაშაულოს* ნიშნავს და კარგად შეესაბამება პიესის პერსონაჟი ქალის თავგადასავალს.

მიუხედავად ამისა მეცნიერ-კომენტატორი (Furness) არ მიიჩნევს შესაძლებლად ამ ცნობილი პერსონაჟის ტრადიციით დამკვიდრებული სახელის Imogen-ის პიესის შემდგომ პუბლიკაციებში Innogen-ად შეცვლას [18, გვ. 5–6].

ციმბელინის ტექსტის პუბლიკაციებში სახელ Imogen-ის შეცვლა Innogen-ად მოხდა გასული საუკუნის ოთხმოციან წლებში. იგი Stanley Wells-ისა და Gary Taylor-ის 1986 წლის ოქსფორდულ გამოცემაში განხორციელდა შექსპირის სხვა პერსონაჟთა სახელების მოდიფიცირებასთან ერთად [19]. იმ მოტივით – რომ დამწერლობის თანამედროვე ნორმებით მოდერნიზებულ ტექსტში საკუთარი სახელებიც თანამედროვე ფორმით უნდა იყოს წარმოდგენილი. ამ მოდერნიზებულ გამოცემას რამდენიმე სხვა გამოცემაც გაჰყვა. მათ შორის საგანგებოაა აღსანიშნავი იმავე მეცნიერ-გამომცემელთა მიერ შექსპირის თხზულებათა სრული კრებულის ოქსფორდულ სამტომეულში შეტანილი *ციმბელინის* ტექსტი [4]; ასევე Roger Warren-ის კომენტარებული ოქსფორდული გამოცემა [5]. ოქსფორდის გამოცემის ავტორიტეტით, *ციმბელინის* ზოგიერთმა მკვლევარმა თავისი ძველი ნარკვევების ახალ პუბლიკაციებში ჩაასწორა იმოჯენის სახელი Innogen-ად [1, გვ. 7]. ამგვარ მოდერნიზებას არ გაჰყვნენ *ციმბელინის* ტექსტის სხვა გამომცემლები და მეცნიერ-კომენტატორები, მათ შორის აღსანიშნავია John Pitcher-ის კომენტარებული გამოცემა [20].

ოქსფორდულ გამომცემელთა განსხვავებული პოზიცია *ციმბელინის* მთავარი მოქმედი პირის სახელის ცვლილების თაობაზე სათანადო არგუმენტებითაა მოტივირებული. გამოცემის ავტორები თავიანთ კონიექტურას (ტრადიციული Imogen-ის Innogen-ად შეცვლას) შემდეგი მოსაზრებებით ასაბუთებენ: სახელი Innogen-ი ჰოლინშედის ქრონიკებით დადასტურებულია *ციმბელინის* შექმნამდე; ფორმა Imogen-ს ძველი წყაროები არ ადასტურებენ. ამ პერსონაჟის სახელად Innogen-ი დამოწმებულია *ციმბელინის* შექპირის სიცოცხლეში

შესრულებული თეატრალური წარმოდგენის მნახველის მიერ (სიმონ ფორმანის 1611 წლის ჩანაწერი). სახელი Innogen-ი სხვა პიესაშიც დასტურდება (1598 წელს დასტამბული *აურზაური არაფრის გამო*) [28, გვ.604; იხ. 16, გვ. 3]. კონიექტურა Innogen-ის საფუძვლიანობის სამტკიცებლად Roger Warren-ს აქცენტი გადააქვს იმ შეცდომის შესაძლებლობაზე, რომელსაც *პირველ ფოლიოში* შეტანილი *ციმბელინის* ტექსტის მომზადებელი დაუშვებდა (Innogen-ის ორი n შეიძლებოდა წაკითხულიყო როგორც m). ყურადღებაა გამახვილებული აგრეთვე Innogen-ის მსგავსება–მინიშნებაზე სიტყვასთან Innocence – *უდანაშაულო*.¹

ციმბელინის საკუთარი სახელების ტრადიციული ფორმით წაკითხვას ასაბუთებს John Pitcher-ი[16]. Innogen-ის სასარგებლოდ მოყვანილ არგუმენტებს იგი არასარწმუნოდ მიიჩნევს. კერძოდ შენიშნავს, რომ შექსპირის *ციმბელინამდეც* დასტურდება ბრიტანელი დედოფლის Innogen-ის სახელის Ymogen-ად წაკითხვა.² ხოლო სიმონ ფორმანი შექსპირის პიესების შინაარსების გადმოცემისას სხვა შეცდომებსაც უშვებს. მის მიერ ციმბელინის ქალიშვილის *Innogen*-ად მოხსენიება ჰოლინშედის *ქრონიკების* გავლენით უნდა აიხსნას. *ციმბელინის* პერსონაჟთა სახელებს მკვლევარი იტალიური ენის საფუძველზე განმარტავს. უფრო ზუსტად – იტალიური და ინგლისური ფუძეების შეერთება-შერწყმით (Iachimo, Philario, Pisanio, Belarius). ამის კვალდაკვალ, სახელ Imogen-შიც იგი იტალიური *imagine*-ის (სახე, შესახედაობა,

¹ “With its overtones of innocence, 'Innogen' gives the character a significant name...” [27].

² Ralph Higden-ის მიერ ლათინურ ენაზე შექმნილ *მსოფლიო ისტორიაში* (*Polychronicon*) მოხსენიებული ბრიტანელი მეფის Brute-ის მეუღლის სახელი – Innogen XIV საუკუნეში John Trevisa-ს მიერ შესრულებულ ინგლისურ თარგმანში გადმოტანილია როგორც *Innoges*; XV საუკუნეში უცნობი ავტორის მიერ შესრულებულ ინგლისურ თარგმანში კი იგივე სახელი გადმოტანილია *Ymogen*-ად.

წარმოსახვა, სახეობრივ-ალეგორიული გამოხატვა) გაინგლისურებული ფორმის მნიშვნელობას ხედავს: სახე, მსგავსება, გამოსახვა.¹ ამის საფუძველზე იგი ასკვნის, რომ *ციმბელინის* პრინცესის სახელი Imogen-ი შექსპირისეულია; მიუხედავად იმისა, იგი დრამატურგმა თვითონ შექმნა Innogen-ის საფუძველზე, თუ უკანასკნელის ინგლისურად უკვე არსებული ფორმა Ymogen-ი აიღო.

მკვლევარის (John Pitcher) დასკვნით სახელი Imogen-ი იმას გვეუბნება, რომ პრინცესა *ციმბელინში* წარმოდგენილია ანუ დახატულია სხვადასხვა სიტუაციაში – ზოგჯერ კარგში, ზოგჯერ ცუდში – მის ირგვლივ მყოფი ადამიანების მიერ (“In Cymbeline, the Princess is imagined or pictured in various ways – some good, others bad – by the men around her, and her name tells us this” [16, p. 8]). უფრო ნათლად განსამარტავად მკვლევარი აკვირდება იაკიმოს მონათხრობს იმის თაობაზე, თუ როგორ აღწერა პოსტუმუსმა საკუთარი მეუღლე რომში თანატოლების შეხვედრაზე, ე.წ. სანაძლეოს სცენაში: მან დაიწყო აღწერა საკუთარი ქალბატონის სურათისა, რომელიც თავისავე ენით იყო შექმნილი და შემდეგ ჩადო მასში გონება („He began His mistress’ picture, which by his tongue being made, And then a mind put in’t“ – V.5. 175-16) [20, p. 117]. მკვლევარის აზრით, სახელ Imogen-ში *წარმოსახვა* თუ *წარმოდგენა* იმავე აზრის შემცველია, რა მნიშვნელობითაც გამოვლინდება იგი პიესაში („The significance of imagine in Imogen is of course the same of how the name functions in the play“ [16, p. 8]).

კონიექტურის არამიზანშეწონილობა

შექსპირის *ციმბელინის* XVII საუკუნის 20-იანი წლებიდან ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტში იმოჯენის (Imogen) სახელის სახელ ინოჯენად (Innogen) შეცვლა და მისი შეტანა *ციმბელინის* შექსპირისეული ტექსტის პუბლიკაციაში, ჩემი აზრით, მიზანშეწონილი არ არის. ჩემი პოზიცია არ ემყარება

¹ “... that name. ... gives every indication of having been anglicised from the Italian noun 'likeness' or 'image', that is, *immagine*” [16, p.8].

მხოლოდ იმ თვალსაზრისს, რომ შექსპირის იმოჯენი ამ სახელით ახალი საუკუნეების თეატრალური, ასევე ლიტერატურული და გამომსახველობითი ხელოვნების ძალზე მიმზიდველ და პოპულარულ პერსონაჟად იქცა და ამ სიმპათიის ხელყოფა სასურველი არ არის. უფრო მნიშვნელოვანი ის არის, რომ ფილოლოგიური და ტექსტოლოგიური თვალსაზრისით ეს აქტი, ჩემი აზრით, გაუმართლებელია. ამგვარი ჩარევით ჩვენ ვქმნით შექსპირისეული ტექსტის ახალ ვარიანტს. თანაც ახალ ვარიანტს არა ტექსტის უმნიშვნელო დეტალით, არამედ მთავარი პერსონაჟის სახელის ცვლილებით. არავინ არ უარყოფს იმას, რომ შექსპირის პერსონაჟთა სახელები მნიშვნელოვანი სიმბოლიკის შემცველია. მიჩნეულია, რომ თვით სახელი იმოჯენიც არ უნდა იყოს გამონაკლისი. ამ კონიექტურით კი გამომცემლები ამ სიმბოლიკას ცვლიან, ან, თუ მასში არ იყო რაიმე სიმბოლურ-მიმანიშნებელი, მნიშვნელობა თუ მინიშნება შეაქვთ. ეს კი არა მხოლოდ შექსპირისეული ტექსტის მოდერნიზებაა, არამედ შექსპირის აზროვნების რეკონსტრუქციაა [იხ. 14, გვ. 23]. რა თქმა უნდა, მე იმას არ ვფიქრობ, რომ *ციმბელინის* ჩვენამდე მოღწეული ტექსტი პირწმინდად ავტორისეულად მივიჩნიოთ და მასში შემთხვევითი თუ შეგნებული ცვლილებების შესაძლებლობა გამოვრიცხოთ. ჩემი აზრით, ამავე რიგისაა სახელი Imogen/Innogen-ის საკითხი. როცა მთავარი პერსონაჟის სახელი იმ დროისათვის ინოვაციურია; როცა ავტორის საისტორიო წყაროში ამ სახელის სავარაუდო პროტოტიპი სხვაგვარი ფორმით დასტურდება; როცა ამ სხვაგვარი ფორმით თვით ეს პერსონაჟია მოხსენიებული ძველ წყაროებში – ეს პრობლემა მკვლევართა და გამომცემელ-კომენტატორთა განხილვის საგნად უნდა იქცეს. ისიც მისასალმებელია, რომ პრობლემის გადაწყვეტის, შექსპირისეული ჩანაფიქრის ამოცნობის, სხვადასხვა ვარიანტი ჩნდება. მაგრამ მეცნიერ-კომენტატორთა ამგვარი კვლევა-ძიება და ვარაუდები საგანგებო სტატიებში თუ ტექსტის კომენტარებში უნდა აისახოს. შექსპირის

თხზულების ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტში, თუ ამას ამავე ტექსტის მეტ-ნაკლებად სანდო პუბლიკაცია არ ადასტურებს, ცვლილებების შეტანა, თანაც პრინციპულად მნიშვნელოვანი ცვლილებებისა და ახალი იკითხვისის გაჩენა, ჩემი აზრით გაუმართლებელია.

ნათქვამი იმგვარად არ უნდა გავიგოთ, თითქოს მე კონიექტურის კატეგორიული წინააღმდეგი ვარ ყველა შემთხვევაში. თუ კონიექტურას პრინციპული სიახლე არ შეაქვს ნაწარმოების მხატვრულ, იდეურ და თემატურ სტრუქტურაში და სარწმუნოდაა დასაბუთებული, მაშინ იგი შეიძლება ჩაითვალოს მისაღებად. მაგრამ *ციმბელინის* შემთხვევაში Imogen-ის Innogen-ად ჩანაცვლების არგუმენტირება, ვფიქრობ, რომ სარწმუნოდ არ უნდა იქნას მიჩნეული.

ამ ჩანაცვლების წინააღმდეგ ბევრი არგუმენტია მოხმობილი. ეს, რა თქმა უნდა, არ მეტყველებს იმაზე, რომ საკითხის შემდგომ განხილვას წერტილი დაესვას. მაგრამ ეს მეტყველებს იმაზე, რომ შექსპირის *ციმბელინის* პუბლიკაციაში პრინცესა *იმოჯენის* სახელი *ინოჯენით* არ უნდა შეიცვალოს. ბუნებრივია, მე ვგულისხმობ იმ პუბლიკაციებს, რომლებსაც დიდი ინგლისელი დრამატურგის თხზულების გამოცემის პრეტენზია აქვთ, თორემ შექსპირის *ციმბელინი*, როგორც სცენარი თეატრალური წარმოდგენისათვის, სცენარისტის თუ რეჟისორის ინტერესებიდან გამომდინარე, მრავალგვარი კორექტირების თუ გადამუშავების ობიექტი შეიძლება გახდეს.

Imogen/Innogen-ის თაობაზე სამეცნიერო ლიტერატურის გაცნობამ, ამ შენაცვლების მიზანშეუწონლობის თაობაზე ორიოდ მოსაზრება გამომიკვეთა და მინდა მათზე შევჩერდე (თუმცა არაა გამორიცხული, რომ ამგვარივე თვალსაზრისი უკვე იყოს გამოთქმული იმ გამოკვლევებში, რომლებსაც მე არ ვიცნობ). არგუმენტირება იმისა, რომ შექსპირისეულ ორიგინალში ბრიტანეთის სამეფო კარის პრინცესის სახელი Innogen-ი

იქნებოდა, ძირითადად ვარაუდებზე და შესაძლებლობებზეა დამყარებული. მაგალითად: შექსპირისეულ ორიგინალში სავარაუდოდ Innogen-ის Imogen-ად შეცვლა, როგორც ვარაუდობენ ე. წ. პირველ ფოლიოში მოხდა, რამდენადაც ასოთამწყოებმა თუ დასაბეჭდად გადაცემული ტექსტის მომზადებელმა ხელნაწერის წაკითხვისას დაუშვეს შეცდომა (ორი n წაკითხეს როგორც m). მიჩნეულია, რომ ასოთამწყოები იყო ორი. ერთი მათგანი (პირობითად B) გამოცდილი იყო, მეორე (პირობითად E) გამოუცდელი. ასოთამწყოთა შესაძლებელი შეცდომა ამგვარადაა გააზრებული: რამდენადაც პირველი მათგანი გამოცდილი იყო და მთელი ფოლიოს ნახევარი მის მიერ იყო აწყობილი, იგი შეიძლება ნაკლებად ყურადღებიანი ყოფილიყო; მეორე მათგანი კი, ამ ფოლიოს ასოთამწყოთა შორის ყველაზე ნაკლებად გამოცდილი, ალბათ ახალბედა იყო.¹

ეს მსჯელობა მხოლოდ შესაძლებელ ვარიანტს გვთავაზობს; იგი მხოლოდ ვარაუდია. ამავე ფაქტებიდან საწინააღმდეგო ვარაუდის დაშვებაც შეიძლება, თანაც ისეთივე წარმატებით, როგორც ეს უკანასკნელია: რადგანაც პირველი ასოთამწყოები გამოცდილი იყო, იგი ალბათ შეცდომას არ დაუშვებდა; რადგანაც მეორე მათგანი ახალბედა იყო, იგი ალბათ საქმეს ყურადღებით მოეკიდებოდა.

უფრო დასაშვებადაა მიჩნეული, რომ შეცდომა ციმბელინის პრინცის სახელის ამოკითხვაში ასოთამწყოთათვის გადაცემული ტექსტის მომზადებისას იქნებოდა დაშვებული, ტექსტის მომზადებლად, ასევე ვარაუდით, ითვლება Ralph Crane-ი, რომელიც იყო სამეფო თეატრალური დასის პროფესიონალი გადამწერი (“Crane was

¹ “Although Compositor B was experienced, and responsible for setting about half the pages of the First Folio, he could be careless. Compositor E was the least experienced of the Folio compositors, and was probably an apprentice” [26, გვ. 68].

a professional scribe known to have worked for the King's Men”)[26]. ამ გადამწერის პროფესიული საქმიანობა შესწავლილია. მითითებულია, რომ მას ტექსტში ზოგჯერ შეჰქონდა სხვადასხვა ტიპის ცვლილებები; მაგრამ არაა შენიშნული, რომ მას ეშლებოდა ასოთა ამოკითხვა (უფრო კონკრეტულად, ორ n-ს რომ m-ად კითხულობდა). რა თქმა უნდა, შეუძლებელი არაა ვივარაუდოთ, რომ Crane-ი შექსპირის ხელნაწერში Innogen-ს წაიკითხავდა Imogen-ად. მაგრამ, ჩემი აზრით, უფრო ლოგიკური იქნება ვივარაუდოთ, რომ Crane, როგორც სამეფო თეატრალური დასის მსახიობთათვის ტექსტების პროფესიონალი გადამწერი, შექსპირის ხელნაწერში ასოებს სწორად ამოიკითხავდა. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ეს სახელი (Imogen) პიესის ტექსტში მრავალგზისაა განმეორებული; ხოლო, სახელი Innogen-ი მაშინ უკვე ცნობილი იყო როგორც შექსპირის სხვა პიესიდან (*აურზაური არაფრის გამო*), ასევე, და უპირატესად, ისტორიული წყაროებიდან (ჰოლინშედი). ნაცნობ სახელს პროფესიონალი სახელად უცნობ ფორმას არ ჩაუნაცვლებდა.

სიმონ ფორმანის მიერ პრინცესის სახელად Innogen-ის მოხსენიება, როგორც მკვლევართა მიერ შენიშნულია, ჰოლინშედის *ქრონიკების* გავლენით უნდა აიხსნას (მე დავაზუსტებდი: იმ ისტორიული მეხსიერებით, რომ ოდესღაც ბრიტანელთა დედოფალს Innogen-ი ერქვა). პიესა ხომ ბრიტანეთის ისტორიული მეფის – ციმბელინის ამბავს ეხება. ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ სიმონ ფორმანს, როცა თავის მოგონებას წერდა, *ციმბელინის* ბექდური ტექსტი წინ არ ედო. მოგონება სცენიდან მოსმენილზეა აგებული[იხ. 3, გვ. 377–339]. ხოლო სცენიდან პრინცესის სახელი არც თუ ხშირად იქნებოდა გაჟღერებული. პიესის მოქმედ პირთა მეტყველებაში იგი იშვიათად თუ ისმის.

ასე რომ, კონიექტურა საეჭვო არგუმენტებზეა დამყარებული; ამიტომ არ არის მიზანშეწონილი მისი ტექსტში შეტანა.

ამ საკითხზე მსჯელობისას განსაკუთრებულ ყურადღებას აქცევენ იმას, რომ შექსპირი *ციმბელინში* პერსონაჟებს უპირატესად სხვა თხზულებებიდან აღებულ სახელებს არქმევს. სახელი Innogen-ი ცნობილი იყო ისტორიული წყაროებით, Imogen-ი კი – უცნობი. ამ მსჯელობაში დღეისათვის უკვე კორექტივია შეტანილი: სახელი Imogen-ი Ymogen-ის ფორმით ინგლისურენოვან ლიტერატურაში უკვე XV საუკუნეშია დადასტურებული: როგორც უკვე ითქვა, *მსოფლიო ისტორიის (Polychronicon)* ლათინური ტექსტიდან სწორედ ბრიტანეთის მეფის Brute-ის მეუღლის სახელი Innogen-ია უცნობი მთარგმნელის ინგლისურ თარგმანში Ymogen-ად გადმოტანილი [16, გვ.4]. დასმული პრობლემის (Innogen/Imogen) კვლევისას იმ ტენდენციაზე დაკვირვება, რაც *ციმბელინში* ჩანს პერსონაჟთა საკუთრი სახელების სახელდებისას, აშკარად ყურადსადებია. ამ ტენდენციაში კი გარკვეული ნიუანსი იკვეთება: შექსპირს *ციმბელინში* წყაროებიდან ზუსტად (ან მიახლოებით ზუსტად) უმთავრეს შემთხვევებში მხოლოდ ისტორიულ პერსონაჟთა სახელები გადმოაქვს (Cymbeline, Guiderius, Arviragus...). პრინცესა იმოჯენი კი არ არის ისტორიული პიროვნება. ბრიტანულ *ქრონიკებში* არ ჩანს, რომ მეფე ციმბელინს (Kymbeline//Cimbeline) ქალიშვილი ჰყავდა და მას ის ამბავი გადახდა თავს, რასაც პიესა მოგვითხრობს. იმოჯენის თავგადასავალი შექსპირისეული ფსევდო ისტორიაა. *ციმბელინში* მეფის ასულის მსგავსი შექსპირისეული (ანუ არაისტორიული) პერსონაჟების სახელები, თუ ისინი სხვა ნაწარმოებიდანაა გადმოტანილი, უპირატესად ფორმაშეცვლილი სახით დასტურდება.

ამ თვალსაზრისით საინტერესოა დაკვირვება შექსპირის დროინდელი ინგლისის ერთ ბანალურ ანონიმურ პიესაზე, *სიყვარულისა და ბედისწერის იშვიათი ტრიუმფი*, რომელსაც შექსპირი იცნობს და ზოგიერთ მკვლევარს (J. M. Nosworthy) აზრით, იგი *ციმბელინის* ერთი უმთავრესი წყაროა [15, გვ. XXV-XXVI]. ფიქრობენ, რომ ამ ნაწარმოების მთავარი მოქმედი პირის, მეფის ქალიშვილის ფიდელიას

(Fidelia) სახელის მოდიფიცირება უნდა იყოს ვაჟად გადაცემული იმოჯენის მიერ თავის სახელად შერჩეული ფიდელი (Fidele). ასეთივე მიმართებაში შეიძლება იყოს ამავე პიესის სასახლიდან გამევეებული და გამოქვაბულში ჩასახლებული ბომელიოს (Bomelio) სახელთან ციმბელინის სასახლიდან გაპარული და გამოქვაბულში დამკვიდრებული ბელარიუსის (Belarius) სახელი. ამავე პიესის პრინცესის სატრფო ვაჟის ჰემარენის (Hermione) სახელს შექსპირი გადაადგილებს და თავის პიესაში *ზამთრის ზღაპარი* მშვენიერი ქალბატონის სახელად აქცევს [2, გვ. 21]. მიჩნეულია, რომ თავისივე ადრინდელი კომედიის *აურზაური არაფრის გამო* მთავარი პერსონაჟის ლეონატოს (Leonato) სახელის მოდიფიცირებით შექმნა შექსპირმა პოსტუმუსის ეპითეტი თუ წოდება - *ლეონატუსი (Leonatus)*. ამიტომაცაა ნაკლებ სარწმუნო ვარაუდი, რომ შექსპირი, ამ ტენდენციის საპირისპიროდ, უკვე დამკვიდრებულ სახელ Innogen-ს უცვლელად გადმოიტანდა და დაარქმევდა საკუთარი ფანტაზიით შექმნილ პერსონაჟს. მით უმეტეს, მის მიერ ზემოთ დასახელებული კომედიის მეუღლეების Leonato-ს და Innogen-ის სახელებიდან შექსპირმა ციმბელინის ცოლ-ქმრის წყვილში თუ ერთის სახელი (Leonato) შეცვალა, მეორესაც (Innogen) ალბათ შეცვლიდა.

ამგვარად, უნდა ვიფიქროთ, რომ შექსპირი თავის პერსონაჟ ქალთაგან ერთ საუკეთესოს ბრიტანელთა ისტორიული დიდი დედოფლის სახელის (Innogen) ალუზიით არქმევს სახელს (Imogen), მაგრამ ახდენს დედოფლის სახელის კორექციას, ან ამ სახელის ნაკლებად ცნობილ ვარიანტს (Ymogen) ააქტიურებს.

ციმბელინის პრინცესის სახელზე მსჯელობისას მეცნიერ-კომენტატორები თვლიან, რომ ეს სახელი რაღაცას უნდა მიაწინებდეს, მასში შექსპირის მხატვრული სტილისათვის მკვეთრად მახასიათებელი ზმური მეტყველების კვალი უნდა იყოს. მართლაც, შექსპირის ბოლო პერიოდის პიესათა არაისტორიული პერსონაჟების მნიშვნელოვანი ნაწილის სახელებში რაღაც მინიშნებები ჩანს.

*ციმბელინი*ში იგივე ტენდენცია იკვეთება: Posthumus//posthumous - ნიშნავს სიკვდილის შემდგომს, ან მამის სიკვდილის შემდეგ შობილს; და *ციმბელინის* პერსონაჟ პოსტუმუსის (Posthumus) ბიოგრაფიაშიც ხედავენ ამ მნიშვნელობას – იგი დაბადებული იყო მისი მშობლების გარდაცვალების შემდეგ [17, გვ.164]. პოსტუმუსის მოქიშპე პერსონაჟის კლოტენის (Cloten) სახელშიც, *clot* ძირის საფუძველზე, რეგვენზე, სულელზე მინიშნებას ხედავენ, რასაც ასევე პერსონაჟის ნატურას უსადაგებენ [17, გვ. LIX].

სამეცნიერო ლიტერატურაში ეს პრინციპიცაა მოხმობილი *ციმბელინის* პრინციპის სახელად Innogen-ის დამკვიდრებისათვის: როგორც ზემოთ მივუთითეთ, Innogen მიმსგავსებულია Innocence-სთან (უდანაშაულო); ხოლო ამ სიტყვის შინაარსი *ციმბელინის* პრინციპსაც კი ზუსტად ახასიათებს.

ჩემი აზრით, საკითხის ამგვარი ახსნაც კორექტირებას საჭიროებს. ზმურ მეტყველებას, კალამბურს (ანუ pun, quibble-ს, როგორც ამას შექსპიროლოგები უწოდებენ) შექსპირი თავის პიესებში უპირატესად მსმენელზე გარკვეული მინიშნებისათვის იყენებს. კალამბური პიესებში უპირატესად ჰომოგრაფულ-ჰომოფონურია: დაწერილი სიტყვა გამოთქმისას მიანიშნებს რაღაც მნიშვნელობაზე. თეატრში მაყურებელი სმენით აღიქვამს ნაწარმოებს. ამიტომაც პიესებში ერთი სიტყვის დაწერილობით მეორესთან მიმსგავსება ნაკლებად სავარაუდებელია, რომ რაიმეზე იყოს მიმანიშნებელი. შექსპირის უკანასკნელი პერიოდის პიესების საკუთარი სახელები, რომლებშიც მკვლევარები პერსონაჟების პიროვნებებზე მინიშნებას ხედავენ, ისეთ სიტყვებს ან სიტყვათა კომბინაციებს წარმოადგენენ, ან ემსგავსებიან, რომლებშიც შინაარსობრივად პერსონაჟის ხასიათზე, ან მის თავგადასავალზე და სხვ. ჩანს რაღაც მინიშნება. ასე, მაგალითად: Marina (*პერიკლეში*) – ზღვაში შობილი; Perdita (*ზამთრის ზღაპარში*) – დაკარგული; Miranda (*ქარიშხალში*) – უმაღლესი აღფრთოვანება [27]. ამავე რიგისაა *ციმბელინის*

ზემოთ დამოწმებული სახელები (პოსტუმუსი, კლოტენი). ზოგიერთი მკვლევარის აზრით კი – სხვა სახელებიც: Philharmonus, Leonatus, Belarius, Philario [16]. ასე რომ, მსმენელი სცენიდან მოსმენილ სახელს Innogen-ს (ˈɪn.ə.dʒen) წარმოთქმით ვერ მიახლოვდება სახელს Innocence (ɪn.ə.səns) [9, გვ. 257]; ამდენად, ამ უკანასკნელი სიტყვის მნიშვნელობაზე (*უდანაშაულო*) მინიშნებად სახელ Innogen-ს ვერ აღიქვამდა.

ამავე დროს, მე ვფიქრობ, რომ ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა სწორად გრძნობს, რომ ციმბელინის პრინცესის სახელი რაღაცას შეიძლება მიაწინებდეს, რაღაცას მიუთითებდეს¹. საქმე ისაა, რომ ამ ნაწარმოების ძირითად, არა ისტორიულ პერსონაჟთა მნიშვნელოვანი ნაწილი ზმური მეტყველების, კალამბური პრინციპითაა შერჩეული. თვით პოსტუმუსი, იმოჯენის სატრფო და მეუღლე, შემთხვევით სახელს არ ატარებს: Posthumus-posthumous (სიკვდილის შემდგომი). მოსალოდნელია, რომ მისი წყვილის, პიესის მთავარი მოქმედი პირის, სახელიც რაღაცაზე მიმანიშნებელი იყოს.

აქვე მინდა ჩემი თვალსაზრისი გამოვთქვა ნაწარმოებში სახელ პოსტუმუსის ზმურ დატვირთვაზე; ანუ იმაზე, თუ რას შეიძლება მიაწინებდეს იგი.² ჩემი აზრით, სახელი პოსტუმუსი – Posthumus მხოლოდ იმას არ მიაწინებს, რომ ეს პერსონაჟი მშობლების გარდაცვალების შემდეგაა დაბადებული. ვფიქრობ, რომ შექსპირს უფრო ღრმა ჩანაფიქრი აქვს. პოსტუმუსი მასზე შეყვარებულმა მეუღლემ გამოქვაბულში მის გვერდით მწოლიარე

¹ სახელ Imogen-ის მნიშვნელობაზე სხვადასხვა ჰიპოთეტური ვარაუდია გამოთქმული. მათ შორისაა მითითებები ლათინურ სიტყვებზე: *Imitate, image, primogenitor*; თვით - ანაგრამულ (სიტყვის შემცველ ასოთა თავისებური კომბინაცია) შესაძლებლობაზე (*primogeniture*)[იხ. 14, გვ. 22].

² იმ სამეცნიერო ლიტერატურაში, რომელსაც მე ვიცი, ამ სახელის იმგვარი გააზრება, როგორცედაც ამჟამად მოგახსენებთ, არ ჩანს. თუ იგი რომელიმე მკვლევარს უკვე გამოთქმული აქვს, ამთავითვე ბოდიშს ვიხდი მის წინაშე.

თავმოკვეთილ გვამად იხილა. ფინალურ სცენაში იგი მისთვის სიკვდილის შემდგომ გაცოცხლდა, ანუ თავიდან დაიბადა. პოსტუმუსისათვის, თანახმად საკუთარი სურვილისა, მეუღლე – იმოჯენი მოკლულია, ფინალურ სცენაში იგი მისთვის, ისიც - სიკვდილის შემდგომ, გაცოცხლდა, ანუ თავიდან დაიბადა. მე ვფიქრობ, შექსპირის ხედვაში ეს ნიუანსიც უნდა ყოფილიყო.

შექსპირის იმოჯენის მხატვრული სახე

ციმბელინი არ განეკუთვნება შექსპირის საუკეთესო პიესათა რიგს. იგი დრამატურგის გვიანდელი პერიოდის თხზულებათა ციკლში განიხილება. მიჩნეულია, რომ ქრონოლოგიურად იგი უნდა იწყებდეს ამ ჯგუფის პიესათა რიგს (*ციმბელინი*, *ზამთრის ზღაპარი*, *ქარიშხალი*). არც ამ სამეულს შორისაა იგი საუკეთესოდ მიჩნეული, მაგრამ *პერიკლესთან* ერთად იწყებს შექსპირის შემოქმედებაში იმ ახალ სტილს, რომლის წყაროების და შემოქმედებითი ინოვაციების პრობლემა შექსპიროლოგიური ნარკვევების ერთი ძირითადი საკითხია. ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკის ინტერესს *ციმბელინისადმი* ისიც აძლიერებს, რომ მისი მთავარი პერსონაჟი – იმოჯენი ითვლება შექსპირის ბრწყინვალე ქალ პერსონაჟთა შორის უპირველესად (ან ერთ-ერთ უპირველესად). *ციმბელინი* ის პიესაა, რომელიც ოთხსაუკუნოვანი განხილვის მანძილზე ერთმანეთის მიმართ ყველაზე კონტრასტულადაა შეფასებული. შექსპირის საუკუნის ლიტერატურულ კრიტიკაში მას მოუწესრიგებელი აბდაუბდის იარლიყიც მიუღია. ზოგიერთი რომანტიკოსის აზრით კი, იგი შექსპირის საუკეთესო პიესათა შორის იყო დასახელებული. ამ შეფასებათა შორის მისი სუსტ თუ სათანადოდ დაუმუშავებელ პიესად მარკირება ჭარბობს. ამგვარი შეფასების უმთავრეს მიზეზად, გარდა იმისა, რომ XVII საუკუნის ლიტერატურული კრიტიკა ვერ ეგუებოდა მასში დარღვეულ კლასიკური დრამატურგიის სტილს და ჟანრობრივ არამდგრადობას, მიჩნეულია ძირითადი ქარგის,

ცალკეული ეპიზოდების და პერსონაჟთა ქცევის არარეალისტურობა, დაუჯერებლობა. მას უწოდებდნენ აბსურდულს, ზღაპარზე უფრო დიდ აბდაუბდას [იხ.: 2, გვ. 25; 1, გვ. 6]. ამავე დროს იმავე სამეცნიერო კრიტიკაში გამოვლენილია *ციმბელინის* სიუჟეტის არარეალისტურობის და დაუჯერებლობის მიზეზი; ის რომ *ციმბელინი*, ისევე როგორც *პერიკლე* და *ზამთრის ზღაპარი*, შექმნილია იდეალიზირებული ფორმალურობით [იხ. 2, გვ. 36] ამავე ნიშნებითაა დახასიათებული *ციმბელინის* პერსონაჟები: მიუთითებენ პერსონაჟთა არარეალისტურობაზე. თვით იმოჯენის პერსონაჟიც კი ხედავენ ქალური პატიოსნების დამღლელ სახეს [იხ. 1, გვ. 17]. ფსიქოლოგიური ანალიზით, პიესის პერსონაჟთა მთელი გალერეა წარმოსახვისა და ფანტაზიის სიბრტყეზე განიხილება. იმოჯენი კი თავისი პატიოსნებით ცენტრალური იდეალიზირებული ფიგურაა [იხ. 23]. ამავე დროს ისიც შენიშნულია, რომ ამ პიესის იდეალიზირებული მოუწესრიგებლობა თავისებურად მიმზიდველ, ოქროსფერ არარეალურობას ქმნის [იხ. 15, გვ. XXXIII]. მიმზიდველობა უპირველეს ყოვლისა იმოჯენის მხატვრულ სახეში ვლინდება. ამ პერსონაჟის შეფასებისას კი შექსპიროლოგიური ლიტერატურა თითქმის ერთიანია. აღიარებულია, რომ შექსპირმა სწორედ უკანასკნელი პერიოდის პიესებში შექმნა უბრწყინვალესი სახეები ქალთა პერსონაჟებისა – იმოჯენი და ჰერმიონე [7, გვ. XII]. იმოჯენს შექსპირის ბრწყინვალე ქალთა იმ ჯგუფში ათავსებენ, რომლებიც პიესათა სიუჟეტის მიხედვით იმდენად მაღლა დგანან თავიანთ ქმრებზე, რომ ეს უკანასკნელნი არ იმსახურებენ მათ მეუღლეობას – ელენა (*ზაფხულის ღამის სიზმარი*), პორცია (*ვენეციელი ვაჭარი*), იმოჯენი [13]. უფრო მეტიც, შენიშნულია, რომ ავტორი თავის პერსონაჟს – მეფე ციმბელინის ერთადერთ ასულს აჯილდოვებს ყველა საუკეთესო თვისებით, რაც შეიძლება რომ ქალს ახასიათებდეს: თავდაპირველად მორიდებული და თითქოს გულუბრყვილო პრინცესას შექსპირი გარდაქმნის მგზნებარე, შემართულ, გონიერ, ერთგულ და თვით ხალისიან

პერსონაჟად [6]. ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკის მიერ, შექსპირის მხატვრული წარმოსახვით შექმნილ ბრწყინვალე ქალ პერსონაჟთა შორის საუკეთესოდ იმოჯენი შეფასებულ იყო ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში: ანა ჯემენსონი: პორციასა და ჯულიეტას (Juliet) (*რომეო და ჯულიეტა*) პორტრეტები შექმნილია ფანტაზიის დიდი კონტრასტით და დიდი სიღრმით სინათლისა და ჩრდილისა; ვიოლა (*მეთორმეტე ღამე*) და მირანდა არიან მოხატულნი დიდი ჰაეროვანი სინატიფით, მაგრამ არ არსებობს პორტრეტი ქალისა, რომელიც შეიძლება იმოჯენს შეედაროს... მისი სახით ჩვენ გვაქვს სრული შემართება ახალგაზრდული სინაზისა, მთელი რომანტიკა ახალგაზრდული ფანტაზიისა, მთელი მომხიბვლელობა იდეალური გრაციისა[8, გვ. 50; 18, გვ. 492]¹. მეოცე საუკუნის სამეცნიერო კრიტიკა კი აზუსტებს: შექსპირი იმოჯენს სხვა პერსონაჟებსაც ამსგავსებდა, მაგრამ მისთვის არასდროს გადაუჭარბებია და არც გაუმეორებია იგი, ან მიახლოებია მას (“That Shakespeare has equalled Imogen is certainly true; but he has never surpassed her, and he has never repeated or anticipated her”)[24, §17]. იმოჯენი შეიყვარა ინგლისის თეატრალურმა საზოგადოებამ. ცნობილია, რომ XIX საუკუნის ცნობილი მსახიობი Hellen Faucit-ი, რომელმაც იმოჯენის ბრწყინვალე სასცენო სახე შექმნა, მოითხოვდა, რომ პიესისათვის სახელი გადაერქვათ და ეწოდებინათ *იმოჯენი, ბრიტანეთის პრინცესა* [1, გვ. 7].

ამგვარად, შექსპიროლოგიურ ლიტერატურაში აშკარად გამოკვეთილია, რომ იმოჯენი, როგორც მხატვრული სახე, არ არის რეალური, ცხოვრებისეული პერსონაჟის ამაღლებული, ჰიპერბოლიზებული სახე. იგი მთელი თავისი არსით, მთლიანობით წარმოსახვითია, რეალურის საპირისპიროდ – იდეალურია, შემოქმედებითი

¹ “Portia and Juliet are pictures to the fancy with more force of contrast, more depth of light and shade; Viola and Miranda, with more aerial delicacy of outline, but ther is no female portrait that can be compared to Imogen as a woman... In her we have all the fervour of youthful tenderness, all the romance of youthful fancy, all the enchantment of ideal grace” [8, p.50; see 18, p. 492].

ფანტაზიის პროდუქტია. ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა ხედავს, რომ შექსპირის ბოლო პერიოდის პიესები ტრაგიკულ ქარგას მისდევენ, მაგრამ შემდეგ მას მოჰყვება წარმოსახვითი გარემო [11, გვ. 144]; და, რომ კერძოდ *ციმბელინიში* პერსონაჟთა სახეების უმრავლესობა უშუალოდ შექსპირის წარმოსახვისეულია (“... characters are likely directly from Shakespeare’s imagination”)[13]. კერძოდ, იმოჯენის შესახებ ჯერ კიდევ XX საუკუნის დასაწყისში იყო შენიშნული, რომ იგი, როგორც მხატვრული სახე, არ არის რეალური, იგი არის იდეალიზირებული. თუ შევადარებთ ადრინდელი სენტიმენტალური კომედიების ქალთა სახეებს - როზალინდა (*როგორც გენებოთ*), ბეატრიჩე (*აურზაური არაფრის გამო*), პორცია, ვიოლა, მას აკლია ის მახასიათებელი დეტალები და მანერიზმი, რაც რეალურ პერსონას მოგვაგონებდა. ეს სახე მიგვანიშნებს წარმოსახვით შესაძლებლობაზე [25, გვ.139].¹

იმოჯენის მხატვრული სახე შექსპირის ოცნებისეული სახეა. იგი ფანტაზიით, წარმოსახვით მოაზრებული იდეალური მეუღლეა. ამას ნათლად ხედავს და ადასტურებს ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა. დარწმუნებული უნდა ვიყოთ, რომ რასაც ხედავს ინგლისური ლიტერატურული კრიტიკა, იმას უწინარეს გრძნობდა, ხედავდა და ქმნიდა თვითონ შექსპირი. ამიტომ უწოდა მან სახელად ამ პერსონაჟს Imogen-ი. ეს სახელი (Imogen) დღეს წარმოითქმის როგორც ‘im.ə. dʒen//’im.ə. dʒin [9, გვ. 248] და ამ გამოთქმაში აშკარად ისმის (ანუ ეს გამოთქმა აშკარად ასოცირდება ფორმასთან) imagine (i’ mædʒ.in)[9, გვ. 247], რაც ნიშნავს წარმოსახვას, წარმოდგენას, შექმნას.² რომ ამ

¹ “She [Imogen – E.K.] is not real, she is idealized... In comparison with the women in the early sentimental comedies, Rosalind, Beatrice, Portia and Viola, she lacks the details of characterization, the mannerisms which remind us of real persons and suggest the possibility of portraiture” [25, p.139].

² ქართულ ენაზე შექსპირის პერსონაჟის – Imogen-ის სახელი აჯობებდა, რომ გადმომეტანა *იმეჯენ*-ად. მაგრამ ამ სახელის სიმბოლურ დატვირთვაზე ჩემი აქ განვითარებული თვალსაზრისის გავლენას

სახელში (Imogen) წარმოსახვის (imagine) მნიშვნელობა შექსპირის დროსაც ჩანდა, ამაზე სამეცნიერო ლიტერატურაში მითითებულია [16, გვ. 8].

მე ვფიქრობ, რომ შექსპირი *ციმბელინის* პრინცესის საკუთარი წარმოსახვით შექმნილ პერსონაჟს, ოცნებისეულ იდეალურ მეუღლეს, სახელად Imogen-ს სწორედ სიმბოლური დატვირთვებით არქმევს და მიანიშნებს პერსონაჟის წარმოსახვითობაზე, ფანტაზიურ არარეალურობაზე, ოცნებისეულ იდეალიზირებაზე.

ლიტერატურული გმირის სახელით ამ პერსონაჟის მხატვრულ სახეზე მინიშნებას შექსპირის ეპოქის მაყურებლისათვის და მკითხველისათვის ბევრად უფრო დიდი და პრინციპული მნიშვნელობა ჰქონდა, ვიდრე თანამედროვე მკითხველს წარმოუდგენია; და ამ მხატვრული ხერხის ღირებულება უფრო დიდი იყო, ვიდრე მას თანამედროვე ესთეტიკური ხედვა აღიქვამს. *ციმბელინის* ერთი კომენტატორის სიტყვებს თუ გავიმეორებთ: დღეს ჩვენ კალამბურები და სიტყვითი თამაში შეიძლება ცოტა უცნაურად გვეჩვენებოდეს, მაგრამ იმ ეპოქაში ეს სერიოზული რამ იყო (“Puns and playing on names may strike us as a bit strange now, but these were serious things to the Jacobean”)[17, p. LX]. ამიტომაც, რომ შექსპირის შემოქმედებაში ზმურ მეტყველებას, კალამბურს ასეთი მნიშვნელოვანი სიმბოლური დატვირთვა აქვს. ამიტომ აქვთ ამავე პრინციპით შერქმეული სახელები *ციმბელინის* მხატვრულ პერსონაჟებს. ამიტომ მოიაზრება შექსპირის ბოლო პერიოდის ბრწყინვალე პერსონაჟ ქალთა სახელებში რაღაც მინიშნება მათ პიროვნებებზე. და მათ შორის ყველაზე ღრმა მინიშნებას სახელი იმოჯენი ატარებს.

სიტყვათა თამაშს, კალამბურს, ზმურ მეტყველებას (pun, quibble), რომ უაღრესად პრინციპული მნიშვნელობა აქვს შექსპირის შემოქმედებაში, ამაზე არაერთგზისაა

გავემოქმედე, გამოთქმაზე უწინარესი მნიშვნელობა წერილობით ფორმას მივანიჭე და ვამჯობინე შემენარჩუნებინა ფორმა *იმოჯენი*.

მითითებული შექსპიროლოგიურ შრომებში და მრავალი გამოკვლევის საგნადაა იგი ქცეული. შენიშნულია, რომ ზოგჯერ გამომცემლები სათანადო ყურადღებას ვერ აქცევენ შექსპირის მხატვრული მეტყველების ამ სტილს და ტექსტში ერთი შეხედვით გაუგებარი ადგილების ჩასწორებას ცდილობენ. ამგვარ სიმბოლურ დატვირთვას უფრო ხშირად შექსპირი სიტყვის გამოთქმით სხვა სიტყვასთან დამსგავსებით ახდენს და მწერლის სათქმელი სწორედ იმ მიმსგავსებულ გამოთქმებშია საძიებელი [იხ. 10]¹.

დაბოლოს, ცნობილია, რომ თვით შექსპირი *ციმბელინი*ში გამოავლენს და ახსნის ამგვარი ზმური მეტყველების სიმბოლური დატვირთვის პრინციპულ მნიშვნელობას. ფინალურ სცენაში მისანი პოსტუმუსს აუხსნის წინასწარმეტყველების ერთ ფრაზას: „be embraced by a piece of tender air” და განუმარტავს, რომ *ლბილი ჰაერი* ('tender air') ლათინურად არის 'mollis aer', რაც არის იგივე 'mulier'. 'mulier' კი ინგლისურად ნიშნავს *ცოლს*. ეს კი შენიშნული მეუღლეაო (*ციმბელინი* V. 5: 444-447).

ძირითადი დასკვნები

1. *ციმბელინის* 1623 წლის *პირველი ფოლიოდან* მომდინარე ტექსტში მეფის ასულის სახელის Imogen-ის Innogen-ად შეცვლა გაუმართლებელია.

¹ ამგვარი პასაჟები გამოვლენილია თვით *ციმბელინი*ში. მაგალითად [10, გვ. 313]: როცა იმოჯენი გაიგებს, რომ მისი მეუღლე არის უელსის მილფორდის ნავსადგურში (Milford haven in Wales), იგი პიზანიოს ევედრება სწრაფად აღმოჩნდნენ მილფორდში. ამ ვედრებაში იგი ახსენებს blessed Milford-ს, ხოლო ერთი სტრიქონის ქვემოთ Milford-ს ჩაუნაცვლებს Haven-ს (ნავსადგური) (*ციმბელინი*, III, 2 სტრ. 58-63). შენიშნავენ, რომ Haven გამოითქმის heaven-ის (ზეცა) მსგავსად და იმოჯენის ვედრებაში სიმართლისათვის დევნილთათვის ზეცისადმი ლოცვაზე მინიშნებას ხედავენ (blessed Heaven): “Blessed are they which are persecuted for righteousness' sake: for theirs is the kingdom of heaven” (Matthew V, 10) – „ნეტარ იყვნენ დევნულნი სიმართლისათჳს, რამეთუ მათი არს სასუფეველი ცათაჲ“ (მათ. V,10).

2. დიდი დრამატურგი, მხატვრულ პერსონაჟთა სახელდების მისთვის ჩვეული სტილის მიხედვით, შესაძლებელია თვითონ ახდენდეს ბრიტანეთის ისტორიული დედოფლის Innogen-ის სახელის Imogen-ად მოდიფიცირებას, ან იმავე დედოფლის ნაკლებად ცნობილი უკვე მოდიფიცირებული სახელის (Ymogen) ახალ ვარიანტს ირჩევდეს.

3. სახელ Imogen-ში შექსპირი, ე.წ. ზმური, კალამბური მეტყველების სტილის კვალდაკვალ, სიმბოლურ მნიშვნელობას დებს (Imogen - imagine); მიანიშნებს პერსონაჟის არა რეალურ, ცხოვრებისეულ, არამედ წარმოსახვით მხატვრულ სახეზე – ოცნებისეულ, იდეალურ მეუღლეზე.

4. იმოჯენის მეუღლის პოსტუმუსის სახელი, რომელიც განმარტებულია როგორც მშობლების შემდეგ დაბადებული, უფრო ღრმა დატვირთვის მქონე უნდა იყოს. ვფიქრობ, ამასთან ერთად უნდა მიუთითებდეს, პოსტუმუსის წარმოდგენით უკვე გარდაცვლილი მეუღლის, ფინალურ სცენაში სიკვდილის შემდეგ ცოცხლად ხილვაზე (თავიდან დაბადებაზე); და მისი მეუღლის მიერ ასევე გარდაცვლილად მიჩნეული პოსტუმუსის იმავე ფინალურ სცენაში სიკვდილის შემდეგ გამოჩენაზე (თავიდან დაბადებაზე).

შორეული პარალელი

მხატვრული პერსონაჟის სახელად მის პერსონაზე მიმანიშნებელი სახელის შერჩევა არა მხოლოდ შექსპირის, ან მისი ეპოქის დრამატურგის, არამედ მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში საზოგადოდ, მხოლოდ მეტ-ნაკლები ინტენსივობით, დამკვიდრებული სტილია. მე ამჯერად ვიხსენებ რუსთველის *ვეფხისტყაოსანს*, რომლის სიუჟეტის შექსპირის *ციმბელინთან* მიმართების კვლევამ დამაფიქრა წინამდებარე გამოკვლევაში დასმულ პრობლემაზე [32; 33]. მხოლოდ სიტყვის *ვეფხისტყაოსანზე* ჩამოგდებას ამჯერად არავითარი კავშირი არა აქვს *ციმბელინის* სიუჟეტის რუსთველის პოემასთან მიმართების

ჩემ მიერ გამოთქმული თვალსაზრისის მტკიცებასთან. ამ პარალელზე მხოლოდ თავისთავადი ღირებულებისათვის მივუთითებ.

როგორც შენიშნულია, *ვეფხისტყაოსნის* მთავარი პერსონაჟი ქალის სახელი – ნესტან-დარეჯანი აღმოსავლურ – არაბულ და სპარსულ ლექსიკაში გარკვეული მნიშვნელობის შემცველ სახელებთან ამყარებს მიმართებას. ნიკო მარი ამ სახელში „უთანასწორო მზეთუნახავის“ მნიშვნელობას ხედავდა: არაბულად მის შესატყვისად ასახელებდა Hussān-αθ (მზეთუნახავი), ხოლო სპარსულად – nēst-andare-dāhān (არ არის ქვეყანაზე)[12, გვ. 429]¹.

ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობით სამყაროზე ჩემ მიერ ჩატარებული კვლევების თანახმად [31], რუსთველი თავისი იდეალური პერსონაჟებით, რეალურ–ცხოვრებისეულისგან განსხვავებულ ოცნებისეულ, წარმოსახვით სამყაროს ქმნის; რითაც შუასაუკუნეობრივ

¹ პერსონაჟის სახელდება მის მხატვრულ სახეზე მითითებით, მის – როგორც ლიტერატურული გმირის – ძირითად მახასიათებელ თვისებაზე ყურადღების გამახვილებით, რუსთველისათვის უცხო არ არის. სახელ *ნესტან-დარეჯანის* გარდა იგივე სტილი ჩანს სახელ *ავთანდილშიც*. ამ სახელის აღმოსავლურ-არაბულ-სპარსული ლექსიკის ბაზაზე განმარტების სხვადასხვა ვარიანტია ცნობილი. მათ შორის, ვფიქრობ, ყველაზე სარწმუნოა სახელ *ავთანდილის* არაბული ლექსიკის კომპოზიციის 'afd, al ad-din- ის (უბადლო, უპირატესი სარწმუნოება) საფუძველზე ახსნა [30, გვ. 110]. არაბული ონომასტიკის ამ სპეციფიკურ კალკს რუსთველი ამკარად იცნობს (*ნურადინ, შერმადინ*). მაგრამ, ვფიქრობ, რომ *ავთანდილის* შემთხვევაში კომპოზიციის მეორე ნაწილს (din // დინ - სარწმუნოება, რელიგია) ემიჯნება და მას ირანულ dil-ს ჩაუნაცვლებს. ეს უკანასკნელი – *დილ* - კი გულს ნიშნავს [29, გვ. 254; იხ. 30, გვ. 109]. და ამ გზით სახელ *ავთანდილში* მიუთითებს *უბადლო გულზე*. ეს გააზრება კი ზედმიწევნით მიანიშნებს ავთანდილის მხატვრულ სახეზე – ადამიანურ თანაგრძნობაზე, ადამიანისთვის თავდადებაზე, ადამიანის მოყვარეობაზე. ისიც ყურადსაღებია, რომ სწორედ ავთანდილთან დიალოგში პოემის ორი პერსონაჟი ქალის მიერ ითქმის აფორისტული სიბრძნე: „უგულო კაცი ვერ კაცობს, კაცთაგან განაკიდიან“ (849); „კაცსა დასვრის უგულობა“ (1204). ასევე მნიშვნელოვანია, რომ მხოლოდ ავთანდილს ახასიათებს რუსთველი ეპითეტით, რომელიც ადამიანის ბუნების მოზიარეობაზე მიუთითებს – „ბუნებაზიარი“ [იხ. 31, გვ. 598-603].

თეოსოფიაში ადამიანურ ამაღლებულობაზე, სიძლიერესა და ემოციებზე გადააქვს აქცენტი. ამიტომაც, ვფიქრობ, არაა გამორიცხული, რომ, რუსთველის, ისევე როგორც ყველა დიდი შემოქმედის მრავალპლანიანი მხატვრული აზროვნების სტილის გათვალისწინებით, იდეალური პერსონაჟის – ნესტან-დარეჯანის სახელში ქვეყნად არ არსებულის და მზეთუნახავის პარალელურად არა ამქვეყნიურზე, ოცნებისეულზე, ფანტაზიით წარმოსახულ მხატვრულ სახეზე მინიშნებაც დავინახოთ.

ბიბლიოგრაფია:

1. Brown, Richard Danson and Johnson, David, *Shakespeare 1609: 'Cymbeline' and the 'Sonnets'*. The Open University (USA), 2000.
2. Bullough, G., *"Cymbeline, Introduction": Narrative and Dramatic Sources of Shakespeare*. Edited by Geoffrey Bullough. Vol. VIII, New York, London 1975.
3. Chambers, E.K., *William Shakespeare. A Study of Facts and Problems. vol. II*, Clarendon Press, Oxford 1966.
4. „Cymbeline King of Britain”: *The Complete Oxford Shakespeare, vol. II*. General Editors Stanley Wells and Gary Taylor. Oxford University Press, 1987.
5. *Cymbeline*. Edited by Roger Warren. Clarendon Pres, Oxford 1998.
6. Forsyth, Jennifer, “Introduction. The Queen and Imogen”: *"Cymbeline" by William Shakespeare*. Edited by Jennifer Forsyth (იხ. <http://internetshakespeare.uvic.ca/Library/Texts/Cym/>)
7. Ingleby, C.M., “Prefatory Notes”: *Shakespeare's Cymbeline*. (The Text Revised and Annotated by C.M. Ingleby). London 1886.
8. Jameson, *Characteristics of Women. Moral, Political, and Historical. V. 2*, Saunders and Otley, London, 1832).
9. Jones, Daniel, *Cambridge English Pronouncing Dictionary*, Cambridge 2011.

10. Kökeritz, H., “Five Shakespeare Notes”: *The Review of English Studies*, Vol.23. #92, Oxford University Press, 1947.
11. Lyne, Raphael, *Shakespeare’s Late Work*. Oxford University Press, 2007.
12. Марр, Н.Я., «Грузинская поэма 'Витязь в барсовой шкуре' Шоты из Рустава и новая культурно-историческая проблема»: *Известия Академии Наук*, №8, 1917.
13. Milner, C., “Shakespeare’s Tragic Comedies. Cymbeline”: <http://www.netplaces.com/shakespeare/shakespeares-tragic-comedies/cymbeline.htm>
14. Myklebost, Svenn-Arve, “By Whatever Name”: *Early Modern Culture Online*. Vol. 1, No 1, 2010 (об. journal.uia.no/index.php/Emco/article/view/4).
15. Nosworthy, J.M., “Introduction”: *Cymbeline*. The Arden Edition, 1966.
16. Pitcher J., “Names in Cymbeline”: *Essays in Criticism*, vol. 43, 1993, pp. 1-16.
17. Pitcher J., “Introduction”. “Commentary”: William Shakespeare, *Cymbeline*. Edited by J. Pitcher. Penguin Books, 2005.
18. Shakespeare, *The Tragedie of Cymbeline*. Edited by Horace Howard Furness, Philadelphia, 1913.
19. Shakespeare, William, *The Complete Works*. Modern spelling edition, editors Stanley Wells and Gary Taylor, Oxford, 1986.
20. Shakespeare, William, *Cymbeline*, Edited By John Pitcher, Penguin Books, 2005.
21. Шекспир, Уильям, *Цимбелин*. Перевод П. Мелковой: Уильям Шекспир, ПОЛНОЕ СОБРАНИЕ СОЧИНЕНИЙ в 8 томах, Москва, 1960. стр. 623-762.
22. შექსპირი, უილიამ, *პერიკლე, მეფე ტვიროსისა. ციმბელინი*. (თარგმანი თამარ ერისთავისა), თბ., 2013.
23. Shwartz, Murray M., “Between Fantasy and Imagination: A Psychological Exploration of Cymbeline”: *Psychoanalysis and Literary Process* (Ed. F.C. Crews), 1970. See also: Psy Art - an Online Journal, August, 2005.

24. "The Drama to 1642, Part One": *the Cambridge History of English and American Literature* (In 18 Volumes); Vol. 5, 1907-1921.
25. Thorndike, Ashley H., *The Influence of Beaumont and Fletcher on Shakespeare*. Press of Oliver B. Wood, Worcester, Massachusetts 1901.
26. Warren, R., "Introduction": *Cymbeline*. Edited by R. Warren. Oxford 1998.
27. Warren, R., "The Characters' Names" (Appendex A): *Cymbeline*. Edited by R. Warren. Oxford 1998.
28. Wells, Stanley and Taylor Gary, with John Jowett and William Montgomery, *William Shakespeare: A Textual Companion*. Clarendon, Oxford, 1987.
29. აბულაძე, ი., *რუსთველოლოგიური ნაშრომები*, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბ. 1967.
30. ჩიქოვანი, გ., „ავთანდილის ეტიმოლოგიისათვის“, *ახლო აღმოსავლეთი და საქართველო, VIII*, ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, თბ. 2014.
31. ხინთიბიძე, ე., *ვეფხისტყაოსნის იდეურ-მსოფლმხედველობითი სამყარო*, თბ. 2009.
32. ხინთიბიძე, ე., „ვეფხისტყაოსანი - შექსპირის ლიტერატურული წყარო“, *ქართველოლოგი* #19, თბ. 2013.
33. ხინთიბიძე, ე., „რუსთველის ვეფხისტყაოსანი და შექსპირის ციმბელინი“, *ქართველოლოგი* #20, თბ. 2014.